

СИНОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

© Михайлова Т., 2004

Статтю присвячено дослідженню синонімії в українській науково-технічній термінології (УНТТ). Уточнено лінгвістичне поняття “синонімічні відношення в термінології”, уведено до наукового обігу поняття “термінологічне синонімічне об'єднання”, подано семантичну і структурно-граматичну характеристики термінологічних синонімічних об'єднань в УНТТ.

The article is dedicated to the research of synonymy in modern Ukrainian scientific and technical terminology (USTT). The concept “terminological synonymous combination” has been introduced in scientific usage. The author rectified the general linguistic concept “synonymous relations in terminology”, and presented the structural and semantic characterization of the terminological synonymous combinations in USTT.

Аналіз термінознавчих праць, що з'явилися в Україні в 90-х роках ХХ ст. – на поч. ХХІ ст., дає змогу твердити, що сучасне українське термінознавство має досить вагому теоретичну базу. По-перше, у ці роки переглянуто значну кількість теоретичних положень, розроблених радянським мовознавством; по-друге, активізовано надбання українських термінологів 20-30-х років ХХ ст.; по-третє, виявлено особливості формування, розвитку й функціонування сучасної української спеціальної лексики. Однак слід зазначити, що й досі в національному термінознавстві є багато питань, що потребують подальшого дослідження. Так, наявна велика кількість наукових публікацій, присвячених розглядові одного з видів системних зв'язків у термінологічній лексиці – синонімії. Але, на жаль, у сучасній науковій літературі ще не усталось однозначний погляд на сутність цього мовного явища в термінології. Залишаються дискусійними також такі проблеми: з'ясування меж термінологічної синонімії, визначення критеріїв синонімічності в термінології, шляхи усунення синонімії з українських терміносистем, особливості фіксації синонімічних термінів у словниках тощо. Щоправда, майже всі вітчизняні й зарубіжні мовознавці сьогодні визнають природність і неминучість синонімічних відношень між термінами як вияв загальномовних процесів, проте щодо цієї проблеми висловлюють суперечливі думки. Одні вчені твердять, що синоніми в термінології – це дублети (або абсолютні синоніми), оскільки в них однаковий обсяг значень, зафіксованих дефінітивно, і вони не мають семантичних відмінностей чи емоційних конотацій, не виконують стилістичних функцій (Л. Веклинець, А. Коваль). Інші вважають, що терміни-синоніми – це не лише дублетні (абсолютні) форми, а ще й відносні (С. Булик-Верхола, І. Кочан, Т. Панько, Г. Сергєєва). Окремі українські науковці називають синонімічні терміни або омосемантами (Т. Соколовська), або лексичними паралелізмами (О. Гребенюк). Дехто з науковців під час опису синонімів у термінології взагалі не пояснює, як саме визначаються синонімічні одиниці в терміносистемі (Т. Дячук, Н. Овчаренко, Т. Лепеха). Складною й неоднозначною залишається проблема співвідношення синонімії та варіантності в термінології. Таку дискусійність зумовлено, на наш погляд, кількома причинами: неоднозначним тлумаченням синонімії в загальнолітературній мові, суперечливим розумінням сутності терміна як лінгвістичної одиниці, відсутністю порівняльних досліджень із синонімії в різних терміносистемах тощо. Слід додати, що сучасні вітчизняні науковці досліджують синонімічні зв'язки термінів, як правило, на прикладі окремих українських терміносистем. Зауважимо також, що в українському термінознавстві немає дослідження, де проблеми синонімії розв'язувалися б на матеріалі такого великого шару спеціальної лексики, як українська науково-технічна термінологія (УНТТ), і де виявлені особливості термінів-синонімів порівнювалися б із такими самими в загальноживаній мові.

Отже, мета статті – вивчити особливості синонімії в українській науково-технічній термінології. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: уточнити сутність синонімії в термінології, охарактеризувати науково-технічні терміни-синоніми, з'ясувати особливості синонімічних відношень в УНТТ порівняно з такими самими в загальноживаній лексиці.

1. Сутність синонімічних відношень у термінології. Українські та зарубіжні термінологи оперують номінаціями “синонімія”, “дублети”, “абсолютні синоніми”, “синонімічні терміни” й рідко “синонімічні відношення”. Ми підтримуємо тих учених [1], які стверджують, що термін “дублет” недоцільно використовувати під час аналізу терміносистем через, по-перше, багатозначність цього терміна в мовознавстві [7], а по-друге, навпаки, однозначне його розуміння як різновиду окремої мовної одиниці [15], тобто через називання ним, власне, варіантів слів. До того ж поняття “дублет”, на нашу думку, не вичерпує

всього різноманіття мовних форм деяких термінів-синонімів. Стосовно назви “термінологічна варіантність” зауважимо, що можна назвати синонімічні номінації одного поняття варіантами, якщо розуміти всі випадки позначення того самого поняття різними мовними способами як варіантність у широкому значенні цього слова. Однак ми дотримуємося вужчого погляду на це мовне явище, визнаючи варіантами терміна “... тотожні за значенням спільнокореневі термінологічні одиниці, що розрізняються деякими розбіжностями знакової форми в межах того самого номінанта: місцем наголосу, фонемами, афіксами або їхнім поєднанням” [14, с. 79–80]. Ми переконані, що така позиція сприятиме ґрунтовнішому дослідженню всіх типів позначення одного науково-технічного поняття. Тому в дослідженні будемо користуватися номінаціями “терміни-синоніми”, “термінологічні синоніми” й “синонімічні терміни”, визнаючи, що було б неправильно як заперечувати наявність паралельних найменувань спеціальних понять, так і прирівнювати термінологічні синоніми до загальномовних.

Виділяючи синоніми в УНТТ, беремо до уваги насамперед співвіднесеність значення кожного терміна з поняттям. Ми підтримуємо термінологів, які вважають, що терміни-синоніми називають те саме поняття, що, на перший погляд, свідчить про їхню схожість із загальномовними синонімами. Проте терміни номінують наукові поняття, які виникають унаслідок глибокого вивчення природи й сутності явищ, належать до сфери наукового знання, тобто перебувають на вищому ступені абстрагування; загальномовні слова здебільшого називають побутові поняття, уявлення, що є узагальненнями нижчого типу, пов'язані із повсякденною діяльністю людини й фіксують лише деякі з істотних ознак предметів та явищ дійсності. Отже, термінологічні синоніми, як і загальномовні, називають одне поняття, але різняться від останніх типом понятійного змісту. Однак для визначення термінологічної синонімії недостатньо вказати на зв'язок термінів-синонімів із одним поняттям, потрібно встановити саме сутність синонімічних відношень у різних терміносистемах, що сприятиме виробленню єдиної теорії синонімії в термінології. На нашу думку, **синонімічні відношення в УНТТ** – це відношення значень, що виражені різними термінами, передають істотні ознаки одного поняття й мають семантичний інваріант.

Синоніми в загальномовній лексиці можуть мати емоційно-експресивне забарвлення та бути стилістично маркованими, що здебільшого не властиво термінам-синонімам через їхній спеціальний характер. Про експресію чи стилістичну маркованість українських термінів говорять, коли аналізують богословську [12], музичну [2], суспільно-політичну [13] та деякі інші термінології гуманітарних галузей людської діяльності. На відміну від цих терміносистем, в УНТТ синонімічні одиниці позбавлені емоційно-експресивної забарвленості та стилістичних відмінностей.

Аналіз мовного матеріалу засвідчив, що у значеннях науково-технічних термінів-синонімів можливі семантичні відмінності, оскільки у значенні одного із синонімів можуть виділятися не лише спільні семи, але й відмінні. В УНТТ таких одиниць небагато. Так, спільною семою для термінів *двигун* і *мотор* є “машина, що перетворює різні види енергії на механічну”, однак друга термінологічна одиниця має відмінний семантичний компонент – “обмежена сфера застосування (переважно у транспортних засобах)”, на що і вказується у “Словнику синонімів української мови” [19].

Термінологи виділяють синоніми на підставі їхньої семантичної тотожності (рідко – семантичної близькості), що є, власне, критерієм синонімічності термінів. Деякі мовознавці говорять про можливість синонімічних термінів взаємозамінюватися в контексті [20, с. 172], визнаючи це теж підставою для виокремлення термінологічних синонімів. Ми вважаємо визначальним у термінології, як і в загальномовній лексиці, саме семантичний критерій виділення синонімів, їхня взаємозамінюваність – це вторинний засіб визначення синонімічності термінологічних одиниць, бо, по-перше, вона є наслідком, а не причиною семантичної спільності термінів; по-друге, взаємозаміна термінів у науковому тексті може відбуватися лише за умови повної тотожності їхньої семантики, а таке буває не завжди, бо ми припускаємо деяку кількість відносних синонімів. Тому синонімічні відношення між термінами виявляємо за допомогою компонентного аналізу їхніх значень, шляхом зіставлення словникових дефініцій, встановлюючи зв'язки цього типу на підставі обов'язкової наявності інваріантної частини семантичних структур і відмінних сем, яких достатньо для розмежування значень різних лексем, але недостатньо для протиставлення понять. Хоча в семантиці синонімічних термінів не завжди можна виділити відмінні семи, підкреслюємо доцільність саме такої методики виявлення синонімічних зв'язків між термінологічними одиницями.

2. Поняття “термінологічне синонімічне об'єднання”. У словниках та наукових працях учені, описуючи терміни-синоніми, умовно поєднують їх у певні групи на підставі зв'язку з одним сигніфікатом й одним денотатом для зручності дослідження. Проаналізувавши вітчизняні та зарубіжні наукові праці із проблем термінологічної синонімії, ми дійшли висновку, що можна говорити про дві позиції вчених. Одні науковці, описуючи синоніми в термінології, оперують мовознавчим терміном “синонімічний ряд” [8; 17; 21] (у поодиноких випадках “синонімічне гніздо” [13]), виділяючи в ньому термін-домінанту [18]. Слід зазначити, що в термінознавстві рідко аналізують зв'язки між членами такого термінологічного ряду. Інші ж дослідники вважають недоцільним вводити до обігу термінологічне найменування “синонімічний ряд” (хоча деякі з них уживають назву “дублетний ряд” [5]). Цю позицію обґрунтовують тим, що значна кількість науковців визнає лише явище дублетності в метамові науки, а між дублетами немає тих відношень, які організують синонімічний ряд, тобто немає емоційно-експресивних, стилістичних або відтінкових опозицій.

На наш погляд, у термінології (зокрема в УНТТ) відсутні синонімічні ряди в загальноприйнятому науковому їх розумінні, оскільки між термінами-синонімами немає тієї градації у вираженні спільного значення (від нейтральної термінологічної одиниці до стилістично чи емоційно забарвлених), яка властива загальноповживаним синонімам: *агломерація – спікання; остов магнітопроводу – кістяк магнітопроводу; сполучний шланг – з'єднувальний шланг*. Назву “синонімічна пара”, яку вживає І. Кочан [10], теж краще не використовувати через те, що, за нашими спостереженнями, синонімічних термінів може бути три (*непровідники – діелектрики – ізолятори*) або рідше чотири (*сорбент – поглинач – вбирач – усмоктувач*). Але оскільки термін визнається синонімом тільки в тому випадку, коли він співвідноситься з іншим терміном, тотожним чи близьким йому за значенням, то такі синонімічні одиниці під час їх аналізу слід усе ж таки об'єднувати. Тому пропонуємо основною одиницею термінологічної синонімії вважати сукупність термінів, пов'язаних синонімічними відношеннями, і називати її “**термінологічне синонімічне об'єднання**” (ТСО). Члени такого об'єднання, як правило, різняться між собою або походженням, або ступенем похідності й мотивованості, або ступенем сучасності чи частотою вживання, що деякою мірою наближає їх до загальноповживаних синонімів. Аналіз мовного матеріалу засвідчив, що в науково-технічних ТСО важко виділити доміную.

І синонімічним рядам у загальноповживаній лексиці, і термінологічним синонімічним об'єднанням властиві динамізм, тобто в них постійно відбуваються якісні й кількісні зрушення, зумовлені розвитком словникового складу мови. Отже, ТСО – це відносно незамкнена синхронічна група термінів, у якій виникають процеси, що спричиняють її зміну внаслідок: а) входження запозичень чи новостворених питомих термінів; б) вилучення окремих синонімів через невідповідність останніх сучасним вимогам чи нормам сучасної української літературної мови або через вихід з ужитку застарілих термінів тощо. Ми встановили, що термінологічні синонімічні об'єднання в УНТТ, по-перше, динамічніші за лексичні синонімічні ряди, оскільки в них набагато частіше відбуваються зміни, по-друге, вони значно коротші за них: довжина ТСО обмежена, і термінологічні об'єднання синонімів, як правило, складаються із двох (рідше трьох або чотирьох) термінів (*кішки – кігті; пульверизатор – розпилювач – розбризкувач; льотчик – пілот – авіатор – літун*). Хоча в деяких терміносистемах (нетехнічних) науковці виявляють п'ять і більше синонімів (аж до двадцяти семи) [17, с. 34].

3. Типи термінологічних синонімічних об'єднань. Більшість мовознавців переконана, що в термінології, на відміну від загальноповживаної лексики, є лише абсолютні синоніми, тотожні за семантикою. Однак українські термінологи розглядають і відносну (часткову) синонімію [2; 10; 13; 17; 18]. Відносними вважаються синонімічні терміни, що мають семантичні відмінності [10; 13], які можуть виявлятися в наявності відмінних сем, а також у різній кількості семем. Такі синоніми виділяються в обмеженій кількості лише в окремих українських терміносистемах: біологічній [17], музичній [2], правничій [16], радіотехнічній [10], суспільно-політичній [13] та деяких інших. Сучасні дослідники російської, німецької та інших термінологій теж відзначають як відношення семантичної тотожності, так і відношення семантичної близькості в автотранспортній [24], музичній [6] та фонетичній терміносистемах [11].

Ми вирізняємо відносні синоніми тільки за відмінними семами в семантичних структурах синонімів.

3.1. Семантичні особливості термінологічних синонімічних об'єднань. В українській науково-технічній термінології характеризуємо ТСО за двома параметрами: семантичні відмінності та обсяг спільної семантики.

1. За **семантичними відмінностями** виділяємо абсолютні, відносні й комплексні термінологічні синонімічні об'єднання. У досліджуваній термінології переважає абсолютна синонімія, яка загальноповживаній лексиці притаманна менше: *видошукач – візир¹, електромонтер – електротехнік, нагвинчувати – навірчувати* тощо. Семантичні відмінності в цих термінах відсутні. Наприклад, термінологічні одиниці *видошукач* і *візир¹* мають значення “пристрій у фото- або кіноапараті для наведення об'єктива на предмет, якого фотографують” [4].

Однак трапляються випадки й відносної синонімії, коли синонімічні терміни називають одне наукове поняття, але різняться відмінною семою: *дрижання – тремтіння; очисник – фільтр; свердло – бур – лопатень*. Так, терміни *очисник* і *фільтр* мають спільну сему “пристрій для очищення”, але значення термінологічної одиниці *фільтр* вужче, бо в ньому наявна ще така сема: “очищення лише рідини або газу” [19].

Ми виділяємо в термінології також комплексні ТСО, які складаються з трьох і більше термінів, коли між двома першими можуть бути відношення тотожності, а між, наприклад, першим та третім, другим та третім – відношення відносності: *лебідка – коловорот* (абсолютні синоніми) – *кабестан* (відносний синонім до перших двох); відповідно *транспортер – конвеєр* і *рольганг*. Кількість таких ТСО в українській науково-технічній термінології є досить значною, про що свідчить мовний матеріал, поданий у “Словнику синонімів української мови” [19].

2. За **обсягом спільної семантики** виокремлюємо повні (терміни синонімізуються в усіх значеннях) і неповні (терміни синонімізуються лише в окремих значеннях) термінологічні синонімічні об'єднання. Зауважимо, що повні ТСО складаються, як правило, з моносемічних термінологічних одиниць (*відеоімпульс – відеосигнал; пустий термінал – німий термінал*), кількість же повних ТСО, до складу яких входять багатозначні терміни, є незначною: *ієрархія – ступеневість* (3 знач.) [9]; *деполяризатор – електроактивна речовина* (2 знач.)

[23]. Полісемічні терміни вступають у синонімічні зв'язки здебільшого окремими значеннями, утворюючи неповні ТСО: *екран* (4 знач.) – *щит* (8 знач.); *збагачувальник* (1 знач.) – *флотатор* (2 знач.) [4].

3.2. Характеристика термінологічних синонімічних об'єднань за походженням. Вітчизняні та зарубіжні термінознавці здебільшого не відокремлюють характеристику термінів-синонімів за походженням від структурної, не розмежовують їх чітко, а подають “змішану” класифікацію [3; 5; 22]. Така позиція не сприяє виявленню всіх властивостей термінологічної синонімії. Проте є термінологи, які чітко окреслюють види термінів [2; 11], що нам видається логічним і раціональним, оскільки не сплутуються різні ознаки синонімів, повно й виразно виявляються риси синонімічних відношень термінів.

В УНТТ функціонують запозичені терміни, власне українські терміни, кальки з російської мови, відповідно між членами ТСО встановлюються синонімічні відношення таких типів:

а) “запозичений термін – запозичений термін”: *ксиліт* – *магноліт*; *ліквація* – *сегрегація*, *машинізація* – *механізація*. Синонімічних об'єднань такого типу в УНТТ досить багато порівняно із загальноновживаною мовою, де їх менше;

б) “запозичений термін – питомий термін”: *адаптер* – *звукознімач*; *клема* – *затискач*; *тахометр* – *обертотвір*. Паралельне вживання власне українського терміна й терміна іншомовного походження забезпечує збереження самобутності УНТТ та надає їй інформаційної ідентичності з іншомовними термінологіями. Досить часто запозичений термін має перевагу над національним завдяки своїй однозначності та короткості, оскільки ізольованість запозичень у лексиці чужої мови “зберігає” їх від впливів лексико-семантичної системи, ускладнює вихід за межі термінологічного поля, сприяючи тим самим збереженню його точності. У межах цього типу виділяємо: 1) синоніми-слова, утворені за допомогою національних та іншомовних терміноелементів (*радіозавади* – *радіоперешкоди*); 2) синоніми-словосполучення, кожне з яких складається із запозичених і питомих компонентів (*проникність вакууму* – *магнітна стала*); 3) синонімічне слово /запозичене або питоме/ і словосполучення, компоненти якого є власне українськими та іншомовними (*крип* – *повзучість металів*);

в) “питомий термін – питомий термін”: *жниварка* – *жатка*; *прояснювач* – *просвітлювач*; *твердіння* – *тужавіння*;

г) “питомий термін – калька з російської мови”: *вантажність* – *вантажопідйомність*; *гострозубці* – *кусачки*; *осердя* – *сердечник*.

3.3. Структурно-граматична характеристика термінологічних синонімічних об'єднань. До складу ТСО в науково-технічній термінології можуть входити мовні одиниці таких структурних типів: а) термін-слово – термін-слово: *випрямляч* – *випростувач*; *солідол* – *тавот*; *телеметр* – *далекомір*. Окремим підтипом є складні слова, що різняться терміноелементами: *радіодетонатор* – *радіопідричник* – *радіовисадник*; б) термін-словосполучення – термін-словосполучення: *індукційне поверхнєве гартування* – *індукційна поверхнєва термообробка*; *хід різьби* – *лінія гвинтова*; в) термін-слово – термін-словосполучення: *газомір* – *газовий лічильник*; *перфоратор* – *бурильний молоток*; *принтер* – *друкувальний пристрій*; г) термін-словосполучення – термін-символ: *фазовий простір* – *Г-простір*; *множник Ланде* – *g-фактор*; *ефект Меєсбауера* – *ядерний g-резонанс*.

Найпоширенішими в УНТТ є термінологічні синонімічні об'єднання, які складаються з термінів-слів або термінів-словосполучень.

Синонімічні терміни-слова ми класифікуємо за такими параметрами:

1. За морфологічною природою (частинимовним вираженням): іменникові (*декодер* – *дешифратор*; *динамометр* – *силомір*); прикметникові (*автошляховий* – *автодорожній*; *антикорозійний* – *протироз'їдальний*); дієслівні (*вальцювати* – *прокатувати*, *вилуджувати* – *вибілювати*). Члени ТСО, як правило, належать до однієї частини мови. На відміну від загальноновживаної мови, де найбільше синонімічних прикметників і дієслів, а іменників значно менше, в УНТТ найпоширенішими є іменникові ТСО, дієслівні та прикметникові зустрічаються рідко. Це свідчить про певну відмінність термінологічних синонімічних об'єднань від синонімічних рядів слів.

2. За морфемним складом: непохідні (*бляха* – *жерсть*; *дикт* – *фанера*) і похідні терміни (*звукопоглинач* – *звуковбирач*; *масловідокремлювач* – *масловіддільник*), що властиво й загальнономовним синонімічним рядам. Більшість синонімів має споріднені слова, які виражені іншими частинами мови та між якими теж виникають синонімічні відношення (це є наочним підтвердженням системних зв'язків термінологічних одиниць): *накопичувати* – *нагромаджувати*; *накопичування* – *нагромаджування*; *накопичувальний* – *нагромаджувальний*; *накопичувач* – *нагромаджувач* (обчисл. техн.).

Терміни-синоніми можуть різнитися словотвірними можливостями (від терміна *помпа* утворюються такі похідні: *помпування*, *помповий*; а від терміна *насос* – *насосний*, *насосно-акумувальний*, *насосно-компресорний*, *насосно-машинний*, *насосно-силовий*).

Як бачимо, загальнономовна природа термінів-синонімів як лексичних одиниць підтверджується їхніми структурно-граматичними властивостями. Специфіка ж синонімічних відношень в УНТТ виявляється в більших можливостях щодо структурного вираження синонімічних термінів.

Унаслідок проведеного дослідження синонімічних науково-технічних термінів визначено такі їхні ознаки: 1) однаковий (рідше – близький) зміст, зафіксований у дефініціях; 2) відсутність стилістичних та

емоційно-експресивних відмінностей. Семантичну спільність синонімічних термінів можна виявити шляхом компонентного аналізу їхніх значень, поданих у дефініціях, тому основним критерієм виділення термінів-синонімів є семантичний критерій. Синонімічні терміни досліджуються в межах термінологічного синонімічного об'єднання, члени якого можуть різнитися походженням, структурно-граматичними особливостями, словотвірними можливостями. ТСО в українській науково-технічній термінології динамічніші та значно коротші за лексичні синонімічні ряди. За наявністю/відсутністю семантичних відмінностей у термінологічних синонімічних об'єднаннях виділено такі типи ТСО: абсолютні, відносні, комплексні. У досліджуваній термінології переважає абсолютна синонімія. За обсягом спільної семантики проаналізовано повні й неповні ТСО. В УНТТ виявлено незначну кількість повних ТСО. Членами термінологічних синонімічних об'єднань можуть бути запозичені терміни, власне українські терміни, кальки з російської мови. До складу ТСО в науково-технічній термінології можуть входити терміни-слова, терміни-словосполучення, терміни-символи. Найпоширенішими в досліджуваній термінології є ТСО, що складаються тільки з термінів-слів або термінів-словосполучень. Синонімічні відношення в УНТТ мають більші можливості щодо структурного вираження синонімічних термінів, ніж у загальнонавчальній лексиці.

Здобуті результати можуть бути застосовані в лексикографічній роботі (під час укладання термінологічних словників і програм комп'ютерного перекладу УНТТ), у навчальному процесі (під час розроблення й викладання курсів із лексикології сучасної української літературної мови, у курсі термінознавства, у спецкурсах для фахівців технічного профілю), також вони будуть корисними для подальшого впорядкування і стандартизації української науково-технічної термінології.

1. Боярова Л.Г., Покровська О.А. Терміни-синоніми як об'єкт лексикографії: (На матеріалі ринкової термінології) // *Vocabulum et vocabularium: Сб. науч. трудов по лексикографии / Под ред. В.В.Дубичинского. – Вып. № 3. – Харьков, 1996. – С. 60–62.*
2. Булик-Верхола С.З. Синонімія в українській музичній термінології // *Вісник Харківського університету. – Серія Філологія. – 2000. – № 491: Традиції Харківської філологічної школи. До 100-річчя від дня народження М.Ф.Наконечного. – С. 264–267.*
3. Веклинець Л.М. Структура і походження сучасної української психологічної термінології: Автореферат дис. ... канд. філол. наук за спец. 10.02.01 – українська мова. – К., 1997. – 24с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. Ред. В.Т.Бусел. – К.–Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
5. Волкова І.В. До питання синонімії в сучасній українській фізичній термінології // *Вісник Харківського університету. – Серія Філологія. – № 473: Праці молодих учених філологічного факультету. – Харків, 2000. – С. 11–14.*
6. Вороб'єва І.Н. Семантика музикального терміна і її динаміка // *Сопоставительное изучение семантической динамики: Сб. науч. тр. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – С. 72–81.*
7. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
8. Гречко В.А. Лексическая синонимика современного русского языка. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 153 с.
9. Іваницький Р.В., Кияк Т.Р. П'ятимовний тлумачний словник з інформатики. – К., 1995. – 372 с.
10. Кочан І.М. Синонімія у термінології // *Мовознавство. – 1992. – № 3. – С. 32–34.*
11. Молодець В.Н. Некоторые проблемы терминологической синонимии // *Термин и слово: (Предметная отнесенность и функционирование терминов): Межвуз. сб. – Горький: Изд-во ГГУ, 1983. – С. 11–21.*
12. Наконечна Г. Синонімія в богословській термінології // *Українська термінологія і сучасність: Матеріали II Всеукр. наук. конф. – К., 1997. – С. 143–145.*
13. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
14. Радченко О.І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук за спец. 10.02.01. – українська мова. – Харків, 2000. – 203 с.
15. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1985. – 400 с.
16. Сергеева Г.А. Системний підхід до вивчення лексичних запозичень на рівні лексико-семантичної парадигматики (до проблеми термінологічної синонімії) // *Вісник Харківського університету. – Серія Філологія. – 2000. – № 491: Традиції Харківської філологічної школи. До 100-річчя від дня народження М.Ф.Наконечного. – С. 260–263.*
17. Симоненко Л.О. Формування української біологічної термінології. – К.: Наук. думка, 1991. – 152 с.
18. Склад і структура термінологічної лексики української мови / А.В. Крижанівська, Л.О. Симоненко, Т.І. Панько та ін.; Відповідальний ред. А.В. Крижанівська. – К.: Наук. думка, 1984. – 196 с.
19. Словник синонімів української мови / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін.: У 2-х т. – К.: Наук. думка, 1999–2000.
20. Соколовська Т. Синонімія та антонімія як базові парадигматичні класи в українській терміносистемі з генетики // *Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К., 1998. – С. 171–174.*
21. Соотношение интернационального и национального в общественно-политической терминологии восточнославянских языков / *Отв. ред. Т.И. Панько. – Львов: Вища школа, 1984. – 204 с.*
22. Тимощук Е.П. Специфика системных отношений составных анатомических терминов в современном русском языке // *Вісник Львівського університету. – Серія філологічна. – 1990. – Вип. 21: Мова і сучасність. – С. 84–87.*
23. Тлумачний термінологічний словник з органічної та фізико-органічної хімії: українсько-російсько-англійський / Уклад.: Й. Опейда, О. Швайка. – К.: Наук. думка, 1997. – 532 с.
24. Худолесова С.П. До питання про термінологічну синонімію // *Мовознавство. – 1988. – № 3. – С. 60–62.*